

FARKLI LİBERAL ANLAYIŞLARIN DEVLETİ KONUMLANDIRIŞI ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Melek KAYMAZ MERT¹

Öz: Tarihte Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkan ilk teorilerden biri olan Liberalizm, diğer ana akım teorilerinden devletin konumuna olan bakış açısı ile ayrılmıştır. Zaman içerisinde ortaya çıkan farklı liberal görüşler, devleti konumlandırmak konusunda da farklılaşmışlardır. İlk olarak devletlerarası ilişkileri anlamak ve düzenlemek hedefi güden Klasik Liberalizm teorisi, devleti bireylerin yaşamına müdahale etmemesi gereken bir varlık olarak görürken, ekonomide serbest ticarete ve bireylerin özel mülkiyet hakkına büyük önem atfeden Ekonomik Liberalizm, devletin ekonomiye olan müdahalesinin yanlışlığını vurgulamıştır. Bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasının anayasal düzen ve demokrasi ile mümkün olduğunu savunan Cumhuriyetçi Liberalizm, devleti bütün bu değerlerin koruyucusu olarak görmüştür. 1980 sonrası ortaya çıkan neoliberal görüş, serbest piyasa ekonomisinin en önemli destekçisi olarak, piyasaya devlet müdahalesinin en az seviyede olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Diğer bir liberal görüş olan Sosyal Liberalizm ise oldukça farklı bir yaklaşım takınmış ve devletin piyasada ve toplumsal hayatta olumlu yönde otoritesini kullanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunların dışında ortaya çıkan Chicago Okulu ve Virginia Okulu gibi liberal görüşler sınırlı bir devlet anlayışını vurgularken, Liberteryenizm, Anarko-kapitalizm ve Agorizm gibi liberal görüşler devletin varlığını ya minimal düzeyde kabul eder, ya da tamamen devletsiz bir toplum önerir. Betimleyici ve karşılaştırmalı bir yöntemin kullanıldığı bu çalışmanın amacı, en eski Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler teorilerinden biri olan Liberalizm'in, zaman içerisinde ortaya çıkan farklı türlerini inceleyerek, bu farklı anlayışların devlete olan bakışını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Liberalizm, Devlet, Müdahale.*

Article Category: Political Science

Date of Submission: 01.02.2022

Date of Acceptance: 21.05.2022

¹ Öğr. Gör. Dr, Bursa Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Yıldırım /Bursa, Türkiye.
Email: melek.mert@btu.edu.tr.

A COMPARISON ON THE STATE POSITIONING OF DIFFERENT LIBERAL CONCEPTIONS

Abstract: Liberalism, one of the oldest theories that emerged in the discipline of Political Science and International Relations in history, differed from other mainstream theories with its perspective on the position of the state. Different liberal views that emerged over time also differed in positioning the state. While Classical Liberalism theory, which aims to understand and regulate interstate relations, sees the state as an entity that should not interfere with the lives of individuals; Economic Liberalism, which attaches great importance to free trade in the economy and the right of private property of individuals, has emphasized the falsity of state intervention in the economy. Republican Liberalism, which argues that the protection of individual rights and freedoms is possible with constitutional order and democracy, saw the state as the protector of all these values. The Neoliberalism view that emerged after 1980 as the most important supporter of the free market economy, emphasizes that the state intervention in the market should be at the minimum level. Social Liberalism, which is another liberal view, has taken a quite different approach and emphasized that the state should use its authority in the market and social life in a positive way. Liberal views such as the Chicago School and the Virginia School that emerged out of these emphasize a limited understanding of the state, while liberal views such as Libertarianism, Anarcho-capitalism and Agorism either minimally accept the existence of the state or suggest a completely stateless society. The aim of this study, in which a descriptive and comparative method is used, is to examine the different types of liberalism, which is one of the oldest Political Science and International Relations theories and to reveal the view of these different understandings on the state.

Keywords: *Liberalism, State, Intervention.*

Giriş

Liberalizm, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkmış en eski ve köklü teorilerden biridir. Bireylerin özgürlüğüne, serbestçe düşünebilmesine ve akla oldukça büyük önem atfeden liberal görüş, devletlerarası meselelerin sulh ile çözülebileceğine işaret eder. Zira kökenlerini “*ebedi barış*”a inanan İdealizm’den almıştır. Klasik Liberalizm, devleti, toplumsal ve ekonomik hayata müdahale etmemesi gereken bir varlık olarak görür. Aksi takdirde, bireysel özgürlükler kısıtlanacak ve toplumsal gelişim sağlanamayacaktır.

Zaman içerisinde farklı liberal görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlardan Cumhuriyetçi Liberalizm, uluslararası ortamda devletlerarası sorunların olabileceğini, ancak bunlara çözüm de bulunabileceğini savunmuştur. Demokratik devletlerin uluslararası platformda daha barışçıl olacaklarını savunan bu görüş, demokrasi ve anayasal düzene oldukça büyük önem vermiştir. Bu görüşe göre, devlet, bu değerlerin tartışmasız en önemli savunucusu ve koruyucusu olmalıdır. Ekonomik Liberalizm’de ise, devletin müdahalesinin olmadığı serbest piyasa ekonomilerinin ve serbest ticaretin devletleri daha uzlaşmacı birer devlet haline getireceğini savunulmakta, devletin ekonomiye ve ticarete müdahalesinin yanlışlığı vurgulanmaktadır. Serbest ticaretin yaygınlaştığı bir dünya ekonomik sistemi içerisinde devletler bu sistemin birer parçası olarak, ekonomik dayanışmayı arttıracaklardır ve bu da savaşların önüne geçecektir. Bütün bunların birer sentezi olarak ortaya çıkan Neoliberalizm, piyasaya devlet müdahalesinin en minimum seviyede olması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Birbiri ile bağlantılı olan bu liberal görüş biçimlerine zıt olarak, serbest piyasa ekonomisinin toplumda sınıfsal eşitsizlikleri tetiklediğine dair bir görüşe sahip Sosyal Liberalizm, ekonomiye devlet müdahalesinin bir noktaya kadar gerektiğini ve bu şekilde sosyal adaletsizliklerin ortadan kalkacağını savunmuştur. Sosyal Liberalizm, liberal teoriye oldukça farklı bir bakış açısidir ve hatta Liberalizm’in kendi içinde bir eleştirisi niteliğinde kabul edilebilir. Diğer taraftan, devletin ekonomiye olan müdahalesinin bir ekonomik anayasa ile düzenlenmesi gerektiğini savunan “*Virginia Okulu*” öğretileri yine sınırlı bir devlet anlayışına işaret etmektedir. Devletin para politikalarını adil bir şekilde düzenleyip piyasaya katkıda bulunmasını sağlayan görüş ise “*Chicago Okulu*” olarak adlandırılmıştır.

Bütün bu liberal görüşler, her ne kadar sınırlandırsalar da, devletin varlığını, piyasalara az da olsa müdahalesini ve birey özgürlüklerinin korunması konusundaki rolünü kabul etmektedirler. Ancak liberteryenler, saf özgürlüğün önemine vurgu yaparak, devletin müdahalesinin minimal düzeyde olması gerektiğini işaret ederler. Diğer taraftan, Anarşizm ile

aynı anlamda kullanılabilir ve tamamen devletsiz bir toplumu hayal eden Anarko-kapitalizm ve Agorizm akımları vardır. Bu görüşler, devletsiz bir toplumu öngördükleri için sol ideolojilere yakın gibi dururlar. Ancak her ikisi de radikal sağ ideolojiler adı altında incelenmektedirler; çünkü bireysel özgürlüklere ve özel mülkiyete vurgu yaparlar.

Bu çalışmanın amacı, betimleyici ve karşılaştırmalı bir yöntem kullanarak zaman içerisinde ortaya çıkmış farklı liberal görüşlerin “*devlet*”i konumlandırılış biçimlerini ve bu bağlamda bu liberal görüşlerin benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak olmuştur. Liberal teorilerin devlete olan bakış açısı incelendiğinde, piyasaya ve sosyal düzene devletin sınırlı bir biçimde müdahale etmesinin anayasal özgürlüklerin korunması açısından önem arz ettiğini iddia eden liberal teorilerin Cumhuriyetçi Liberalizm ve Ekonomik Liberalizm’in yanı sıra Neoliberalizm, Chicago Okulu ve Virginia Okulu olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, piyasalara devlet müdahalesinin ekonomik krizlerden sivil özgürlüklerin kısıtlanmasına kadar birçok soruna neden olduğunu ileri süren ve bu duruma karşı çıkan Liberteryenizm, Anarko-kapitalizm ve Agorizm gibi görüşler de mevcuttur.

1. Kavramsal Açıdan Liberalizm ve Devletin İncelenmesi

Avrupa’da ortaya çıkan ve kökenleri 17. yüzyıla kadar giden Liberalizm, bireyciliği, özgürlüğü, sınırlı devleti, hukukun üstünlüğünü ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen, insanların doğuştan getirdikleri haklarını, barışı, adaleti ve çoğulculuğu savunan bir teoridir.

“*Liberal*” kelimesinin kökenleri Latince “*özgür*” anlamına gelen “*liber*” kelimesine dayanmaktadır.² Siyasal bir terim olarak “*liberal*” kelimesinin kullanımı 18. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. 19. yüzyılın başlarında, İspanya’da asiler için “*liberales*” ifadesi kullanılmış; daha sonra bu tabir İspanyolca’dan İngilizce’ye çevrilmiştir. İngilizce’de ise “*özgürlük*” anlamına gelen “*liberty*” kelimesi kullanılmaktadır. Liberalizm, 1812’de İspanyol Liberal Partisi’nde, 1840’da ise Britanya’da Liberal Parti’de kullanılmış ve bu sayede siyasi arenada yer almaya başlamıştır. Liberalizm, ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren olumlu bir anlama kavuşmuş ve bir özgürlük ifadesi olmaya başlamıştır.³ Adam Smith *Milletlerin Zenginliği (The Wealth Of Nations)* adlı eserinde serbest uluslararası ticari sistemleri “*liberal sistemler*” olarak tanımlamış ve emek piyasası üzerindeki kısıtlamalara karşı çıkararak,

² Cambridge Dictionary (2022), “Meaning of Liberal in English”, Erişim Tarihi: 17.01.2022, Erişim Adresi: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/liberal>.

³ Mustafa Erdoğan (2003), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 23.

sözleşme özgürlüğünü liberal sistem olarak tanımlamıştır. Smith, eserinde liberal kavramını oldukça sık kullanmış ve kavramın siyasal bir anlam kazanmasına öncülük etmiştir.⁴

Tarihsel süreç içerisinde Liberalizm'in ortaya çıkışını hazırlayan birçok faktör vardır. Devletin henüz var olmadığı zamanlarda insan toplulukları avcılık ve toplayıcılık yapıyorlardı. Tarımın icat edilmesi ile insanlar yerleşik düzene geçmişler; yerleşik düzen beraberinde özel mülkiyeti getirmiştir. Artık belli bir toprak parçası üzerinde düzenli hayat yaşayan insanlar arasında, güvenliklerinin sağlanması ve mülkiyetlerinin korunması için gönüllü bir birliktelik başlamış, özellikle tarım faaliyetlerinin yürütülmesi için de bir tür örgütlenme yaşanmıştır. Liberal görüşe göre, avcılık ve toplayıcılık ile uğraşan toplumlardan yerleşik ve örgütlü bir hayata geçen toplumlarda devletin ortaya çıkış biçimi bu şekilde bir gönüllülüğe dayanmaktadır.

Devletin ortaya çıkışını “zor üzerine kurulu bir örgüt, çatışma, insan doğasının şiddet eğiliminin yansımaları” şeklinde açıklayan Marksist ya da Realist görüşlerden farklı olarak, Liberalizm, devleti iş birliği yapmaya müsait insanların bir araya gelerek kurdukları bir örgüt olarak görür.⁵ İnsanlar, yerleşik hayat geçip, tarımla uğraşmaya başladıktan sonra daha verimli tarlalara sahip olmak için icat ettikleri sulama sistemlerini tek başlarına uygulayamadılar ve bu sorunu çözmek için iş birliği yapmak durumunda kaldılar. Zamanla tarımsal verimlilik arttıkça, ürünün kim tarafından ve ne şekilde alınacağına dair bir soru oluşmuştur. Ayrıca toplumda bu üretime katılmayan kesimlerin durumu da ayrı bir soru işaretiydi. İşte bu süreçte halk üzerinde sözü dinlenir bir otoriteye ihtiyaç duyuldu ve devletin kurumsallaşma süreci başladı.

Devletler, kurumsallaştıktan sonra otoritelerini sağlamak için onlara meşruluk kazandıran şeylere ihtiyaç duymuşlardır. Erken dönemde yöneticiler sözlerinin dinlenmesi için dinsel otoritelere başvurmuşlardır. Meşruluklarını dine dayandırmışlardır. Mezopotamya döneminin rahip-kralları buna örnek teşkil edebilir. Devletin diğer bir meşruiyet kaynağı ise gelenek ve görenekler olmuştur. Ailelerden çocuklara aktarılan soyut hikâyeler, devletin varlığını destekler nitelikte olmuştur. Yine buna benzer olarak, devletin örgütlenişini ve üst otoriteyi destekleyen kahramanlık hikâyeleri de bir meşruluk kaynağı olmuştur. Bir halkın güvenliğini ve çıkarlarını korumak için çabalamış hükümdarlar ve onlara bağlı orduları bu duruma örnek teşkil edebilir.⁶

⁴ Buğra Kalkan (2017), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları, s. 38.

⁵ Ramazan Gözen (2016), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 126.

⁶ Clive Ponting (2001), *World History: A New Perspective*, Random House, s. 35

Bütün bu kaynakları ustaca manipüle edebilen devletler, zamanla soyut varlıklar haline geldiler ve devletin dışında aktörler ortaya çıktılar. Zamanla, ortaya devlet, din ve asker bürokrasileri çıktı ve toplumsal sınıflar oluştu. İşte devletlerin kurumsallaşmayı tamamladıkları bu nokta, bazı teorisyenlere göre karanlık ve çatışmalı bir dönemin başlangıcı iken, liberallere göre iş birliği ve uzlaşmanın bir başlangıcı olabilir. Devletlerin hem kendi vatandaşları ile hem de diğer devletlerle olan ilişkileri zaman içerisinde değişebilir. Yani devletler barışçıl olabilirler; çünkü bahsi geçen sistemler oldukça dinamiktir.

Tarihsel sürece yeniden baktığımızda; Ortaçağ'da Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte insan merkezli bir düşünce biçimi benimsenmeye başladığını görürüz.⁷ 19. yüzyılda toplum hayatındaki ve toplumun algılayış biçimlerindeki değişikliklerle, burjuvazinin bu dönemde etkinliği oldukça çoğalmıştır. Böyle bir sınıfın oluşmasında hem ekonomideki değişimlerin rolü, hem de Aydınlanma etkili olmuştur.⁸ Ayrıca, Amerikan ve Fransız devrimlerinin de liberal düşüncenin altyapısında etkili olduklarını belirtmek gerekir; çünkü bu devrimlerle birlikte yayımlanan insan hakları bildirgeleri, bireyin eşit, özgür ve akıl ile hareket eden bir varlık olduğunu vurgulamış ve Liberalizm'in felsefi yönden temellerini oluşturmasında yardımcı olmuşlardır. Liberalizm, David Hume ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin fikirleri ile birlikte, tarihte felsefi temelli bir ideoloji haline gelmiştir.⁹ Ancak Liberalizm'in felsefi temelleri daha çok üç kaynaktan beslenmiştir. Bu kaynakları; Immanuel Kant, John Locke ve İskoç Aydınlanma Hareketi olarak sıralamak mümkündür.¹⁰

Ünlü liberal teorisyenlerden biri olan Immanuel Kant'ın "*Daimi Barış Teorisi*" veya "*Ebedi Barış Teorisi*" (*Perpetual Peace*), Liberalizm'in dayandığı en önemli noktalardan biridir. Kant, geniş bir eylem özgürlüğünün ancak bir cumhuriyette var olabileceğini ileri sürer. Özel mülkiyet ve sözleşme haklarına saygı duyan, yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrıldığı bir yönetim biçiminin barışı getirebileceğine inanır. Kant, *Sürekli Barışa Doğru* adlı eserinde şunu ileri sürer: "*İstikrarlı barış, ancak dünyanın tüm ulusları böylesi cumhuriyetler olduğunda gelebilir ve bu tür cumhuriyetler, yurttaşlar tarafından yönetilir. Mülkiyetlerinin yalnızca evrensel hukuk kuralı altında elde edildiğini kabul eden devletler, uluslararası barışı*

⁷ Burak Özmaden (2019), "Liberal Felsefenin Sosyal ve Siyasal Yönden Eleştirisi", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 52-63.

⁸ Tuğçe Türkmenoğlu (2004), "Jean Jacques Rousseau'da Özgürlük Sorunu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye, s. 54.

⁹ Ünsal Çetin (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı: 1, s. 97.

¹⁰ Ayşegül Tayyar & Birol Çetin (2013), "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 1, ss. 107-120.

elde edebilirler.”¹¹ Immanuel Kant, liberal düşünce içerisinde kişisel özerklik anlayışı bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Kişisel özerklik, bireyin aklını herhangi bir baskıya maruz kalmadan, özgürce kullanabilmesidir. Ona göre, akıl, son derece önemlidir ve kişisel özerkliğe sahip bireyler, ancak özgür bir ortamda kendilerini gerçekleştirebilirler. Ancak özgürlüğün de sınırları vardır; özgürlük, ahlaki ve rasyonel olmalıdır. Siyasal otorite, yani devlet, özgürlüğün teminatıdır.

Kant’a göre, dünya barışını temin etmek, devletler üstü bir federasyon ile mümkün olabilir ve böyle bir federasyon için gerekli koşullar ancak özgür seçimle gerçekleştirilebilir ve korunabilir.¹² Kant’ın bu noktada vurguladığı uluslararası örgütlerin önemi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barışı sağlamak amacı ile Woodrow Wilson’un ortaya attığı Milletler Cemiyeti fikri, bu doğrultuda ortaya atılmış bir fikir olmuştur. Dolayısıyla, devletin görevi hem ülke içinde, hem de uluslararası ilişkilerde barışı ve güvenliği sağlamaktır. Keohane’in “*Düzenleyici Liberalizm*” olarak adlandırdığı bu yorum, devletlerarası ilişkilerde hukukun üstünlüğünü vurgulamıştır.¹³

Kant, özgürlüğün bir başkasının seçimi tarafından kısıtlanmadan, doğuştan gelen bir hak olduğunu savunmuştur. Kant, özellikle vatandaşların refahının devlet iktidarının temeli olduğunu ve devlet için başka herhangi bir amaç olmadığını ifade etmiştir. Kamusal sorunları çözmek için hukukun varlığı esastır.¹⁴ Liberalizm’in temel ilkesi özgürlüktür. Özgürlük, bireyin kendi kararlarını kendi verebilmesi ve kısıtlamalara maruz kalmamasıdır. Bireyin her anlamda kendi hayatı ve yönetimi üzerinde söz sahibi olduğu bir dünyayı hedefleyen Liberalizm, bireyciliğe oldukça büyük önem atfeder. Liberalizm’in ünlü savunucularından John Locke, bireyin her türlü otoriteden kurtularak özgür olmasını ve kendi hayatını kendisinin kurması gerektiğini “*Herkes kendinin yargıcısıdır*” ifadesiyle, Kant da “*Kendi yasayı kendin yap*” formülüyle özetlemiştir.¹⁵

Klasik Liberalizm, devleti, amacı bireylerin özgürlüğünü korumak ve güvence altına almak olan bir yapı olarak nitelmiş; devletin kaynağını ve meşruiyetini bireylerin ona verdikleri görev ve sorumluluktan aldığını vurgulamıştır. Şöyle ki, bireylerin siyasal bütünün bir üyesi olmak için birbirleriyle sözleştikleri bir devlette, barış ve uyum içinde yaşanılabilir. İşte bu

¹¹ Immanuel Kant (1992), *Perpetual Peace A Philosophical Essay*, Translated with an Introduction and Notes by M. Campbell Smith, Thoemmes Press, p. 16.

¹² Immanuel Kant (1992), *Perpetual Peace*, Thoemmes Press, s. 65.

¹³ Robert Owen Keohane (2002), *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Psychology Press, p. 45.

¹⁴ Reidar Maliks (2013), “Kant, the State, and Revolution”, *Kantian Review*, Cilt 18, Sayı: 1, ss. 29-47.

¹⁵ Ünsal Çetin (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, s. 223.

noktada, devletin görevi toplumdaki bu barış ve uyumu sağlamak ve bireylerin özgürlüğünü korumaktır¹⁶. Dolayısıyla, devletin yegâne görevi iç ve dış güvenliği sağlamak olmalıdır.

17. yüzyıl filozoflarından olan John Locke, başlangıçta hiçbir otoritenin olmadığı ve herkesin özgür ve eşit olduğu bir “doğa durumu” (*state of nature*) tasvir etmiştir. Bu doğa durumunda ise, bireyler, sırf insan olmalarından dolayı bazı haklara sahiptirler. Bu hakları, yaşam, özgürlük ve mülkiyet olarak özetleyen Locke, bu hakları sınırlandırılmaz, gasp edilemez ve vazgeçilemez olarak görmektedir. Bütün vatandaşların tam bir özgürlük ve eşitlik içinde olduğu bir durumda, herkes diğerlerinin haklarına ve mülkiyetlerine saygı gösterdiği sürece özgürdür. Öte yandan, hak ihlallerine karşı cezalandırıcı ve düzenleyici bir mekanizma olarak “toplum sözleşmesi” ile oluşturulmuş devlet, meşru bir varlıktır. Öte yandan, yetki ile donatılmış devlet, birey haklarıyla sınırlandırılmalıdır. Aksi halde, iktidarın keyfi davranışları toplumu olumsuz yönde etkileyebilir. Bu açıdan, “sınırlı devlet” anlayışı ilk defa Locke tarafından ortaya atılmıştır. Yani devlet bir rıza ürünüdür ve devlet, ancak bireylerin mülkiyetine saygı gösterdiği sürece vardır. Mülkiyet ise, bireylerin yaşama hakkı, özgürlüğü ve mallarıdır. Bu üç hak, devlet tarafından istikrarlı bir biçimde korunmalıdır.¹⁷

Locke’un siyaset felsefesi, “rıza” kavramının devlet yönetiminde merkezi bir rol oynadığı düşüncesine dayanır. Vatandaşlar, yasama veya karara bağlama yetkisine sahip ortak bir meşru otoriteye tabi olmadıkları bir doğa durumunda, kendi rızaları ile bu meşru otoriteye bağlanırlar. Elbette, tüm insanların doğa kanunundan sahip olduğu bazı genel yükümlülükler ve haklar olmakla birlikte, özel yükümlülükler ancak gönüllü olarak üstlendiğimiz zaman ortaya çıkar. Locke, bir kişinin ancak açık bir rıza eylemiyle toplumun tam üyesi olabileceğini açıkça belirtir. John Locke’un bu anlayışı, bireyi devletten önce tutan ve mülkiyete büyük önem atfeden bir anlayıştır. Her toplumda devleti bireyler inşa eder ve dolayısıyla hükümetleri yönetenler bireylerin ihtiyaçlarına karşılık vermekle yükümlüdür. Bireylerin devlet karşısında dokunulmaz özgürlük alanları ve hakları vardır.¹⁸

Kısacası, Locke’a göre, devletin gücü, kamu yararı ile sınırlıdır. Devlet, “Korumaktan başka bir amacı olmayan” bir güçtür ve bu nedenle devletin vatandaşları öldürmesi, köleleştirilmesi veya yağmalamasının haklı bir tarafı olamaz. Nozick gibi liberaller, bunu, hükümetlerin yalnızca insanları haklarına yönelik ihlallerden korumak için var olduklarını ifade etmek

¹⁶ Halis Çetin (2001), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı: 1, ss. 219-237.

¹⁷ John Locke (2015), *The Second Treatise of Civil Government*, Canada: Broadview Press, s. 36.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 40.

olarak okurlar.¹⁹ Tuckness tarafından geliştirilen alternatif bir yorum ise, aşağıdaki cümlelerde Locke'un odaklandığı doğal hukuk formülasyonunun olumlu olduğuna ve “*mümkün olduğunca*” insanlığın korunması gerektiğine dikkat çeker. Bu ikinci okumada, hükümet, doğal hukukun amaçlarını yerine getirmekle sınırlıdır; ancak bunlar, olumsuz hakların yanı sıra olumlu hedefleri de içerir. Bu görüşe göre, ortak iyiliği teşvik etme gücü, nüfusu arttırmak, orduyu geliştirmek, ekonomiyi ve altyapıyı güçlendirmek vb. için tasarlanan eylemlere kadar uzanır; ancak bu adımların toplumu koruma hedefine dolaylı olarak yararlı olması koşuldur.²⁰

Liberalizm'in beslendiği diğer bir kaynak ise İskoç Aydınlanması olmuştur. İskoç Aydınlanması, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İskoçya'da zihinlerin, fikirlerin ve yayınların bir Aydınlanma dönemine girdiği dönemdir. Özellikle bir grup entelektüelin bir araya gelerek -muhtemelen o dönem dünyasının en dinamik şehri olan- Edinburgh'a odaklanmıştır. En büyük bilim adamlarının, sanatçıların, filozofların, tasarımcıların, yazarların, ekonomistlerin ve daha fazlasının çoğu yan yana çalışmakta, fikirlerini ortaya koyarak özgür bir tartışma ortamı oluşturmaktaydılar. Hemen hemen bütün bilim dallarıyla ilgileniyorlardı. Çok ortak noktaları vardı, ancak hepsinden önemlisi iki ilkeyi paylaştılar: “*Gözlem ve Analiz*”. Onların keşifleri ve yeni düşünceleri, modern bir yaşam biçiminin temellerini attı. Sadece birkaç sokakta, dünyayı değiştirmeye devam edecek yeni düşünce biçimleri ortaya çıkmıştı. Edinburgh, gerçekten bir dahi şehriydi ve dünya, bir daha asla eskisi gibi olmayacaktı.

Bu süreçte yer alan düşünürler arasında Liberalizm'in etkilendiği iki önemli düşünür de vardır. David Hume ve Adam Smith, bu döneme ve daha sonraki liberal düşünce biçimlerine damga vuran iki önemli düşünürdür. David Hume, Locke gibi devletin meşruluğunu kabul etmiş, fakat devletin varlığını bir toplumsal sözleşmeye dayandırmamıştır. Ona göre, devletin otoritesi bireylerin çıkarlarına ve geleneklerine göre şekillenir. Aslında devlet yurttaşların bir alışkanlığı haline gelmiştir. Diğer taraftan, barış, özgürlük ve adaletin en gerekli siyasal değerler olduğunu çokça vurgulayan Hume, devletin en önemli görevinin o ülkede özgürlük ve adaleti sağlamak olduğunu savunmuş, liberal düşünceye bu şekilde katkıda bulunmuştur. İskoç Aydınlanması'nın bir diğer önemli düşünürü olan Adam Smith'e göre ise, bireyler, kendi çıkarlarını gözetken, mücadeleciler ve kendi mülkiyetine sahip olma istediği olan birer yurttaş olarak devleti bütün bunlara olanak sağlayan bir örgüt olarak görmek isterler. Adam

¹⁹ Nozick Robert (1974), *Anarchy, State and Utopia*, Princeton University Press, s. 90.

²⁰ Alex Scott Tuckness (2002), “The Coherence of a Mind: John Locke and The Law of Nature”, *Journal of the History of Philosophy*, Cilt 37, Sayı: 1, ss. 73-90.

Smith'in düşünceleri serbest ticareti destekleyen Ekonomik Liberalizm'in temellerini oluşturmuştur. Kendisi, modern ekonominin babası olarak kabul edilmektedir.²¹

Bütün bu liberal devlet tanımlamaları, tamamıyla sınırlı bir devlet anlayışına işaret etmektedir. “*Gece bekçisi devlet*” kavramına dayanan liberal görüş, devletin rolünü insan haklarını garanti altına almak olarak görür. Bu nedenle, devletler, toplumun günlük faaliyetlerinden uzak durmalı ve vatandaşların özgür faaliyetlerine müdahale etmemelidirler. Bir devletin birincil görevi, kamu düzenini sağlamak ve her türlü özgürlüğü güvence altına almaktır. Devlet ve toplum arasındaki hukuki ilişki, bireysel hakların sivil anayasalarla güvence altına alınmasıdır. Anayasalar, temel hak ve hukuk kurallarını desteklemeli, yasalar da bütün bireyleri eşit şekilde korumalıdır. Hukuk kuralları kesin ve etkin bir biçimde yürütülmeli ve yargının bağımsızlığına azami önem verilmelidir.

2. Farklı Liberal Tanımlar ve Devletin Dönüşümü

Klasik Liberalizm anlayışı, zaman içerisinde farklı yorumlanmış ve bu konuda değişik perspektifler oluşmuştur. Her ne kadar bütün liberal anlayışlar özgürlük, adalet, sınırlı devlet ve insan hakları gibi ortak bazı ilkeleri benimsese de, Liberalizm, zaman içerisinde farklı aşamalardan geçmiş ve farklı biçimler almıştır. Liberal düşüncenin farklı biçimlerinin ortaya çıkmasının nedenleri arasında, hem kökenleri oldukça eskiye dayanan ve uzun yıllardır var olan bir düşünce biçimi olması, hem de devletin konumuna dair değişen bakış açıları vardır. Örneğin, bazı liberaller devlet müdahalesine karşı hep mesafeli bir tavır takınırken, bazıları devlete daha yakın bir duruş sergilemiştir. Bazı liberallere göre “*gece bekçisi*” olan devlet, bazılarına göre ise özgürlüklerin önünde bir engeldir. Bazıları için devletin piyasaya müdahalesi birey özgürlüğü için bir engelken, bazıları içinse sosyal eşitliğin sağlanmasının bir yoludur.

Liberal görüş içerisinde farklılıkların ortaya çıkışında, tarihsel süreç içerisinde dünyada ortaya çıkan siyasi, sosyal ve ekonomik olayların etkisi büyüktür. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'a kadar, Klasik Liberalizm görüşü, piyasaya devlet müdahalesinin karşısındaydı. Ancak Büyük Buhran, devletin piyasalara müdahalesini gerektirmiş ve devletlerin müdahaleci yaklaşımları ile pek çok ülke 1960'ların sonlarına kadar ekonomik refahlarını sağlamışlardır. Ancak 1970'li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik sorunlar, uygulanan Keynesyen modele karşı şüphe oluşturmuştur. Özellikle Batı'da iktidarlar uyguladıkları özelleştirme yöntemleri ile kamu alanının küçülmesini sağlamış ve “*Yeni Sağ*” politikaların etkilediği toplumsal

²¹ Burak Özmaden (2019), “Liberal Felsefenin Sosyal ve Siyasal Yönden Eleştirisi”, s. 55.

yapının teorik temellerini yeni liberal görüşler ve bu ekseninde gelişen devlet anlayışları oluşturmuştur.

2.1. Devlet Müdahalesini Destekleyen Liberalizm Türleri

Klasik Liberalizm de dâhil olmak üzere, birçok farklı liberal anlayış, bir toplumda düzenin sağlanması ve bireysel özgürlüklerin korunması için devletin varlığını önemsemektedir. Ancak Tablo 1’de de gösterilen bu görüşlere göre, devletin piyasaya ve topluma müdahalesi oldukça sınırlı olmalıdır; çünkü liberallere göre demokrasi, insan hakları, piyasa özgürlüğü ve bireysel özgürlükler ancak bu şekilde sağlanabilir.

Tablo 1. Devlet Müdahalesini Destekleyen Liberaller

Teori	Temsilcileri	Devlet Anlayışı	Temel Felsefesi
Cumhuriyetçi Liberalizm	Micheal W. Doyle, Immanuel Kant, Woodrow Wilson	Sınırlı Devlet	Anayasacılık, Demokrasi
Ekonomik Liberalizm	Adam Smith	Sınırlı Devlet	Serbest Piyasa Ekonomisi
Neoliberalizm	Friedrick Hayek	Sınırlı Devlet	Uluslararası İş birliği
Sosyal Liberalizm	Keynes, John Rawls	Müdahaleci Devlet	Sosyal Refah, Eşitlik
Chicago Okulu	Milton Friedman	Müdahaleci Devlet	Monetarizm
Virginia Okulu	James Buchanan, Gordon Tullock	Sınırlı Devlet	Anayasal İktisat Teorisi

2.1.1. Cumhuriyetçi Liberalizm ve Devlet

Cumhuriyetçi Liberalizm, klasik liberal anlayışta olduğu gibi, teori üretiminde içten dışa bir yaklaşım benimser. Bundan dolayı, uluslararası ilişkilerde kapsamlı sonuçlar temel unsurlar konusundaki varsayımlardan çıkarılır.²² Bu yaklaşım, Realizm’de olduğu gibi, devleti çıkar temelli bir aktör olarak görür. Her devlet, aslında diğerleri için bir tehdit unsurudur. Ancak realist görüşün tersine, devletleri çıkarları için saldırganlaşan bir aktör olmaktan alıkoyduğuna inanılan bazı değerler ve normlar vardır. Bu normlar arasında demokrasi ve anayasal düzen vardır. Kökleri Wilson İlkeleri’ne kadar giden bu liberal gelenekte, otoriter devletlerin doğaları gereği saldırgan devletler oldukları, buna karşın demokratik devletlerin başka devletlerle olan ilişkilerinde ılımlı ve barışçıl oldukları ileri sürülmüştür.²³

²² Andrew Heywood (2011), *Küresel Siyaset*, 3. Baskı, Çev. Nasuh Uslu, Ankara: Liberte Yayınları, s. 96.

²³ Andrew Heywood (2018), *Siyasi İdeolojiler*, 11. Baskı, Çev. Levent Köker, Ankara: BB101 Yayınları, s. 85.

Cumhuriyetçi Liberalizm, görüşlerini Immanuel Kant'ın yanı sıra, Birinci Dünya Savaşı sonrası 14 ilkeyi ortaya atan Wilson'un görüşlerine de dayandırır. Ayrıca Michael W. Doyle'un "*Demokratik Barışın Üç Sütunu*" (*Three Pillars of the Liberal Peace*) adlı makalesi Cumhuriyetçi Liberalizm ile doğrudan ilgilidir. Kendisi, bu makalede, serbest ve adil seçimlerin yanında, ülkede adaletin ifade özgürlüğü gibi birey özgürlüklerinin anayasa ile garanti altına alındığında sağlanabileceğine vurgu yapmıştır.²⁴ Ayrıca devlet müdahalesinin olmadığı bir ekonomiyi demokrasinin bir gereği olarak eklemiştir. Yine Michael W. Doyle'un "*Kant, Liberal Miraslar ve Dış İlişkiler*" (*Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*) adlı makalesinde demokrasinin hüküm sürdüğü ülkelerin başka ülkelerle savaşmayacağını vurgulamıştır.²⁵

Bu Liberalizm biçimi, cumhuriyetçi ve demokratik yönetimlerle, demokrasi ve barış arasındaki bağı vurgulamaya çalışır. Otokratik devletler, özünde militarist bir yapıya sahiptirler. Demokratik devletlerden ise; kendi içlerinde ılımlı ve barışçıl bir yapıya sahip oldukları için, uluslararası ilişkilerde daha barışçıl olmaları beklenir. Bu bağlamda, Cumhuriyetçi Liberalizm'i benimseyenler için demokrasi bir barış garantisidir. Demokrasi, daha barışçıl ve uzlaşmacı bir dünya düzeni yaratmıştır. Bu düşüncenin daha net ifade edildiği tez tam olarak "*Demokratik Barış Teorisi*" olmuştur. Bu teze göre, barış ve demokrasi arasında doğal bir bağ vardır. İki demokratik devlet arasında hiç savaş çıkmamasından hareket eden bu görüş, demokrasi yayıldıkça askeri çatışmaların yerini uzlaşmaya bıraktığı barış kuşaklarından bahseder.²⁶ Demokratik ülkeler arasında kültürel bağlar da gelişir; çünkü demokrasiler, toplumdaki bazı normları beslerler. Bu normlar; anayasal yönetim, ifade özgürlüğü ve kişisel hakların güvence altına alınması gibi normlardır. Bu normlar sayesinde, bireyler, birbirlerini düşman değil, dost olarak görme eğilimindedirler.

Devletlerarası ilişkilerde barışı ve iş birliğini ön plana çıkaran bu liberal görüş, birey ve devlet arasındaki ilişkiyi de yine uzlaşma ve rıza üzerine temellendirir. Her ne kadar liberal düşüncenin toplum için geliştirdiği rıza esasına dayalı olan sözleşmecî yapı Liberalizm'in devlet teorisini için geçerli olsa da, toplumun gönüllülük esasıyla farklı grupları bir araya getiren çoğulcu karakteri, devlet için tekil bir yapıya dönüşür. Cumhuriyetçi Liberalizm, devlet iktidarının sınırlı ve kontrollü olması gerektiğini savunsa da, yasaları baskıcı bir araç

²⁴ Michael W. Doyle (2005), "Three Pillars of the Liberal Peace", *American Political Science Review*, Cilt 99, Sayı: 3, ss. 463-466.

²⁵ Michael W. Doyle (1983), "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy & Public Affairs*, Sayı: 2, ss. 323-353.

²⁶ Andrew Heywood (2011), *Küresel Siyaset*, s. 56.

olarak kullanabilecek tek yapıdır.²⁷ Dolayısıyla, devlet, bu noktada yasaları korumak ve anayasal düzeni sağlamak için daha müdahaleci bir yapıya işaret eder. Bu noktada, vazgeçilmez koşul anayasal bir rejimdir. Bir başka deyişle, hukuk devleti ilkesi devlete meşruluk kazandırır. Kanunlar ve anayasa, kamusal düzen için vardır. Bireylerin birbirleri ve devlet ile olan ilişkilerini kanunlar aracılığıyla düzenleyen kamusal alanda, devlet erki nihai söz sahibidir. Devlet, sorumluluklarını yerine getirmesi için güçlü olması gereken bir örgüttür. Etkili devletler toplumsal uyumu kanunlar aracılığıyla, bireyin özgürlüklerine müdahale etmeden sağlayabilenlerdir.

Bütün bu tanımlamalara baktığımızda, Cumhuriyetçi Liberalizm görüşünüm Klasik Liberalizm görüşüne kıyasla devleti konumlandırmak konusunda bazı farklılıklar gösterdiğini fark ederiz. Klasik liberal görüş, devleti bütün müdahalelerden uzakta görürken, Cumhuriyetçi Liberalizm devleti anayasal düzeni sağlamak için gerektiğinde müdahaleci davranabilen, nihai söz sahibi güçlü bir mekanizma olarak kabul eder. Cumhuriyetçi Liberalizm, devletin gücüne büyük önem atfeder. Devlet hem uluslararası ilişkilerde, hem de kendi ülke sınırlarında barış, uzlaşma ve iş birliğini, anayasal düzen çerçevesinde sağlamakla yükümlü güçlü bir mekanizmadır.

2.1.2. Ekonomik Liberalizm ve Devlet

Ekonomik Liberalizm, “*Ticari Liberalizm*” de denen ve ticarete büyük ağırlık veren bir görüştür. Sadece devletlerin savaşa girmesine değil, devletlerin çıkarlarının savaşı onların gözünde önemsizleştirerek şekilde tanımlanmasını sağladığı için serbest ticaretin önemine vurgu yapar. Ticaret, devletlere toprak genişlemesi yerine, ekonomik büyüme yoluyla daha iyi konumlara gelebilmeleri için olanak sağlar. Liberalizm’in bir kolu olan Ekonomik Liberalizm’in savunduğu serbest piyasa ekonomisidir. Liberal düşüncenin serbest piyasa ilkelerini savunmasının arkasında yatan sebeplerin ilki, mutlakiyetçi ve teokratik devletlere karşı çıkış sebebi ile aynıdır: Siyasal iktidarın sorumluluğu, sadece bireyin doğal haklarını korumak olmalıdır. Bu durumda, kişinin özel mülkiyetinin güvencesini sağlamak dışında, piyasaya herhangi bir müdahale olmamalıdır. İkinci sebep, liberal düşüncenin kapitalizmin işleyiş prensiplerine ve bunların liberal bireyin doğasına uygunluğuna olan güvenidir.

Bir Aydınlanma düşünürü olan ve aynı zamanda klasik iktisat teorisinin kurucuları arasında yer alan Adam Smith’e göre, temeli rekabete dayalı bir üretim modeli olan kapitalizmin işleyiş prensibi, serbest piyasada malların değişimiyle sağlanan kazancın arttırılmasıdır.

²⁷ Ömür Birler (2014), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Ankara: Yordam Yayınları, ss. 299-315.

Smith'e göre, bunun ön koşulu ise, bireylerin iktisadi girişimlerinin üzerinde hiçbir sınırlama olmamasıdır. Bu sağlandığı sürece bireylerin ve ulusların zenginliği artacaktır.²⁸ Smith'in önermesinin altında iki temel varsayım yatmaktadır. İlk varsayıma göre, toplumu oluşturan bireyler daima kendi çıkarlarını korumak yönünde hareket edecektir. Aynı zamanda liberal düşüncede insanın doğasının esasını oluşturan bu varsayım, kişilerin sadece azami kazanç sağlayabilecekleri yatırım imkânları doğrultusunda hareket etmekle kalmayıp, gerekirse bu tür fırsatlar için rekabete gireceklerini öngörür. Bu rekabetin kazananı olmayı hedefleyen bireyler, başta kişisel nitelikleri olmak üzere ellerinde bulunan diğer bütün araçların niteliklerini iyileştirmeye çabalayacak ve böylece sadece bireysel seviyede değil, toplumsal düzlemde gelişimi sağlayacaklardır. İkinci varsayım ise, kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireylerin davranışlarının dışsal müdahalelerle düzenlenmesine ihtiyaç olmadığıdır. Smith'e göre, iktisadi aktivitelerin serbest bırakıldığı bir piyasa, çıkarların azami tatmini ilkesiyle hareket edeceği için kendi kendini düzenleyecektir.²⁹ Bu durumu, "Görünmez El" kavramıyla açıklayan Smith, bireylerin bencil ve rekabetçi davranışlarının piyasada bir karmaşa yaratmayacağını, aksine kendi kendini düzenleyen piyasanın bireylerin ekonomik durumunu iyileştirerek, sosyal uyumu arttıracığını savunmuştur. Bu sosyal uyum sayesinde, kendi içinde refah içinde yaşayan bir devlet, başka devletlerle savaşma yerine uyum içinde yaşama çabasına girecektir. Ayrıca devletler arasındaki ticari karşılıklı bağımlılık uzlaşma yolunu açacaktır.

Bir devlette ticaret yapan sınıfın etkinliğinin artması demek, yönetici sınıfın etkinliğinin azalması demektir. Devletin çatışmacı tarafını oluşturan yönetici sınıfın değil de, ticaret yapan kesimin güçlenmesinin dış politikaya yansımaları ise uluslararası ilişkiler açısından olumlu olacaktır. Şöyle ki, ticaret yapan sınıf, diğer devletlerle iş birliğine giderek diğer tüccarlarla aralarındaki iş birliği ve uyumu bozmak istemeyeceklerdir. Bunun adı "*karşılıklı bağımlılık*"tır. Ülkeler, karşılıklı bağımlılıktan çıkar ve kazanç elde ederler; bu yüzden savaşa değil, barışa destek verirler.

2.1.3. Neoliberalizm ve Devlet

Liberal düşünce geleneği, tarihsel süreç içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. Neoliberalizm, eski liberal görüş üzerine şekillendirilmiş, 1980'ler sonrası özellikle küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkmış Liberalizm'in "yeni" halidir. 1980'lerden sonra siyasal hayat üzerinde hâkimiyet kurmaya başlayan bir teoridir. Neoliberal düşünce,

²⁸ Adam Smith (2011), *Milletlerin Zenginliği*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 76.

²⁹ Adam Smith (2011), *Milletlerin Zenginliği*, s. 25.

ekonomik kalkınma, küresel piyasa ve esnek üretim gibi söylemlerle toplum yaşamının hemen hemen tüm pratiklerine yansımıştır. Klasik liberal görüşün devlet ve kişi özgürlüğü arasında olumsuz bir ilişki olduğuna dair görüşü, burada yeniden geçerlilik kazanmıştır ve görüşlerini Liberalizm'in piyasaların kendi kendine düzenleyebileceğine inanan görüşleri üzerine kurmuştur. Neoliberalizm, liberal teoriyi, Realizm'in ve Neo-Realizm'in getirdiği eleştiriler doğrultusunda yeniden şekillendiren bir uluslararası politika perspektifidir. Uluslararası sistemin anarşik karakterini inkâr etmeden, iş birliği olanaklarını da vurgular.³⁰ Liberal ekonomik modelin suç, aile, seçim, güvenlik gibi insan hayatının ve toplumsal ilişkilerin bütün yönlerini açıklar. Bu çerçevede içerisinde, insan, ekonomik bir varlık olarak tanımlanır, serbest piyasa ekonomisi desteklenir ve bu süreçte devletin müdahale alanı oldukça sınırlı olarak düşünülür.

Neoliberal anlayışta üç önemli ilke vardır: deregülasyon, liberalizasyon ve özelleştirme. Deregülasyon, devletin piyasaya oldukça az müdahale etmesidir. Liberalizasyon, ticaret ve iş ilişkilerinin serbest hale gelmesidir. Özelleştirme ise, devlete ait olan ekonomik girişimlerin daha etkin olarak işlemesi için özel şirketlere devredilmesidir. Bu şekilde toplumsal refah artacaktır.³¹ 20. yüzyıldan itibaren Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi liberal iktisatçılar, devletin müdahalelerine karşı çeşitli eleştiriler getirmişlerdir. Devlet müdahalesinin insanları köleliğe sürüklediğini iddia etmişlerdir. Bu müdahaleciliği “*toplum mühendisliği*” kavramı üzerinden eleştirmişlerdir. Devletin ekonomiye müdahalesinin enflasyonun yükselmesine neden olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Demir Perde'nin yıkılması ile uluslararası düzeyde ekonomiye yön veren kurum ve kuruluşlar Neoliberalizm'in düşüncelerini temel almışlardır. Böylece, bu düşüncenin ilkeleri ve kurumsal çerçevesi oluşmuştur.³²

Neoliberalizm karşı-devrimci olmuştur; 20. yüzyılda oldukça yaygın olan büyük yönetim ve devlet müdahalesi yönündeki gidişatı durdurmak için ortaya atılmıştır. Keynesyen iktisat görüşünün etkisiyle, devletin ekonomideki müdahalesinin arttığı bir dönemde bir ekonomik refah yaşanmıştır. Ancak 1970'lerde ortaya çıkan ve işsizlik ile enflasyonun bir arada yaşandığı stagflasyon, Keynesyen modele karşı tepki oluşturmuştur. Bunun üzerine, klasik liberal görüşün 20. yüzyıl temsilcileri olarak kabul edilen düşünürler ve iktisatçılar, neoliberal iktisadi düşüncüyü öne sürdüler. Neoliberal iktisadi düşünce, birey ve tercih özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, serbest piyasa ve müdahaleden uzak bir devleti işaret ediyordu.

³⁰ Andrew Heywood (2011), *Küresel Siyaset*, s. 94.

³¹ Yüksel Taşkın (2016), *Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 45.

³² *A.g.e.*, s. 118.

Neoliberalerler, özellikle ekonomik hayattaki özgürlüğün önemine vurgu yaparak, piyasa ekonomisine büyük önem vermiş ve kolektivist sistemleri zararlı bulmuşlardır. Neoliberalere göre, kamu kesimi küçültülmeli ve devletin ekonomideki müdahalesi azaltılmalıdır.

Neoliberalizm'in öznesi ekonomik olarak özgür ayrıca çevresindeki koşullara göre kendini uyarlayabilen "*homo economicus*"tur. Elindeki iktisadi kaynakları en verimli şekilde kendine uyarlayabilen ve kullanabilen ve her daim kendi faydasını gözetken bu insan modeli, hep rekabet halindedir.³³ Neoliberal politikalar ışığında çalışma ve üretim politikaları da esnek hale gelmiş, iş ve istihdam olanakları ortaya çıkmış ve ucuz iş gücünü sağlamak için toplumun bütün kesimleri iş yaşamına dâhil edilmiştir. Kadınlar için düşünülen ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel roller istihdam ve iş gücü ihtiyacını karşılamak için yerini daha az cinsiyetçi bir role ve yaklaşıma bırakmıştır. İnsanı ekonomik bir varlık olarak tanımlayan neoliberal görüş, serbest piyasa ve rekabetin hep savunucusu olmuştur.

2.1.4. Sosyal Liberalizm ve Devlet

Sosyal Liberalizm, devlete karşı daha yakın bir tavır takınır. 19. yüzyıl sonrası sanayi kapitalizmi yeni adaletsizlik biçimleri ortaya çıkardığı için, toplumda farklı gruplar için adaleti sağlayacak devlet anlayışına ihtiyaç duyulmuştur. Devlet müdahalesi sayesinde bireylerin bu sosyal eşitsizliklerden kurtulacağına ve toplumsal refahın artacağına inanılmıştır. 20. yüzyılda ortaya çıkan yoksulluk ve hastalıklara karşı vatandaşlara refah desteği sağlayarak piyasaya ekonomisine müdahalede bulunan devletler, "*refah devleti*" durumunda olmuşlardır. Devletler, çalışma hakkı, konut hakkı ve emeklilik hakkı gibi bazı sosyal hakları sağlamakla yükümlü hale gelmiş, liberal yönetimler toplumsal refah davasına bağlı hale gelmişlerdir.

John M. Keynes, 1929 Büyük Buhranı'nın yarattığı büyük sorunlardan dolayı klasik liberal görüşe karşı çıkmış ve Sosyal Liberalizm ya da Refah Liberalizmi gibi farklı isimlerle dile getirilen Liberalizm biçimini ortaya atarak, bu konuda öncül olmuştur. Sosyal Liberalizm, bir ülkede adaletin sağlanması ve bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri için devletin pasif değil, aktif olması gerektiğini vurgulamıştır. Devlet, piyasanın işleyişini düzenleme, denetleme, piyasaya müdahale etme ve sosyal adaleti sağlamak için müdahaleci olmalıdır. Özetle, sosyal liberaller, gelir eşitsizliğinin önüne geçilmesi için devletin müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır.

³³ Derya Şaşman Kaylı (2016), "Neoliberalizmin Kadınlarla Dansına İlişkin Feminist Bir Okuma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 43, s. 1323.

Bu görüşün öncülerinden olan John Rawls, *Bir Adalet Teorisi (A Theory of Justice)* adlı eserinde “*hakkaniyet için eşitlik*” kavramına vurgu yapmıştır. Bu anlayışa göre; toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler en az avantajlı olana yarar sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Eşitlik ancak toplumdaki en dezavantajlı gruplar kayırıldığında ortadan kalkacaktır.³⁴ Eşitlik lehine olan bu varsayım, ortak fayda adına iş birliği yapan insanların bu iş birliğine iyi sonuçlanması ve bundan fayda sağlamak için eşit taleplerde bulunurlar. Cinsiyet, ırk gibi doğuştan gelen bazı özellikleri sonucunda cezalandırılmamaları gerektiğine inanan bu görüş, sosyal adalete oldukça önem verir.

Devlete karşı daha sempatik bir tutum takınan bu anlayış, dizginlenmemiş bir kapitalizmin yeni adaletsizliklerden başka bir şey üretemeyeceği inancından doğar. Bu nedenle, devlet müdahalesi ile bireylerin yaşamlarını çekilmez hale getirebilecek toplumsal fenalıklara karşı, güvenceye alınmasıyla özgürlüğün arttırılabileceğini iddia ederler. Klasik liberallerin özgürlüğü birey üzerinde kısıtlamaların yokluğu olarak negatif özgürlüklerle anlamlandırmalarına rağmen, sosyal liberaller özgürlüğü kişisel gelişim ve öz-gerçekleştirme (*self-realisation*) ile bağlantılı olarak algırlarlar.

2.1.5. Chicago Okulu ve Devlet

Chicago Okulu'nun kurucusu kabul edilen ve 1974 yılında Nobel İktisat Ödülü'nü alan Milton Friedman, devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesine, kira kontrollerine, asgari ücret uygulamasına, bölgesel ve sektörel sübvansiyonlara, çalışma kanunları gibi koruyucu kanunlara karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre, bu tür kanunlar, politikaları etkisiz hale getirmekte ve rekabeti önleyerek, piyasanın işleyişini bozmaktadır. Bu anlayış, para miktarındaki değişmelerin kısa dönemde üretim, istihdam, gelir ve fiyatları etkilediğini, uzun dönemde ise gereğinden fazla artan para arzının fiyatlar genel düzeyini yükselterek, enflasyona yol açtığını iddia etmiştir.

Friedman'ın en bilinen katkısı, ekonomik büyümenin para arzı ile mümkün olduğunu savunan görüş olan “*monetarizm*”in kurucusu olmasıdır.1950'lerde Makroekonomi, John Maynard Keynes tarafından desteklenen teorilere bağlı olan teorisyenlerin egemenliğindeydi. Keynesyenler, konjonktür döngüsüne karşı koymak için hükümet destekli politikayı kullanmaya inanıyorlardı ve maliye politikasının, örneğin bir durgunluğun etkilerini nötralize etmede para politikasından daha etkili olduğuna inanıyorlardı. Friedman, Keynes'in “*paranın*

³⁴ John Rawls (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, s. 77.

önemi yoktur” görüşüne karşı çıktı; bunun yerine para arzındaki değişikliklerin kısa vadede reel ekonomik aktiviteyi ve uzun vadede fiyat seviyesini etkilediği teorisini savundu.³⁵

Chicago Okulu, ekonomik özgürlüğün kurlsızlık demek olmadığına ve özgürlüklerin yasal çerçevede düzenlenmesi gerektiğine inanır. Devletin en önemli görevi, bir yurttaşı diğerinden korumaktır. Ayrıca organize olmuş güç gruplarının faaliyetleri sınırlanmalıdır. Hükümet, genel çıkarı korumak için belli grupların faaliyetlerine dur diyebilmelidir. Hukukun üstünlüğü çerçevesinde şekillenmiş birey hakları, toplumsal yaşamın temelini oluşturmaktadır.

2.1.6. Virginia Okulu ve Devlet

Virginia Okulu'nun kurucularından ve Amerikalı Nobel Ödüllü bir ekonomist olan James M. Buchanan, 1986 yılında “*kamu tercihi teorisi*”ne katkılarından dolayı ekonomi dalında bu ödülü kazanmıştır. Buchanan, kamu tercihi teorisini başka bir ekonomist olan Gordon Tullock ile birlikte kurdu. Teori, ekonominin politikacıların kararlarıyla nasıl bağlantılı olduğunu analiz ediyordu. Buchanan ve Tullock, genellikle kamu tercihi teorisinin mimarları olarak kabul edilir. Bu teori, ekonomiyi siyasi karar alma süreçlerine uygular ve politikacıların seçmenlerinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine dair geleneksel kanıyı reddeder.³⁶

Anayasal iktisat teorisine göre, devletin varlığı toplumsal sözleşmeye dayanmakta ve bireylerin aralarında bir uzlaşma ile belirledikleri bir örgüt olarak düşünülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, devlete verilmiş olan bütün yetkilerin, bireyler tarafından her zaman ve her ölçüde sınırlanabilmesi olağandır. Bu teoriyi destekleyenlere göre, politikacılar ve bürokratlar, çoğunluğun çıkarlarına hizmet eden kişiler değildirler. Onlar da diğer insanlar gibi kendi çıkarlarını gözetken, ceza ve mükâfattan etkilenen kimselerdir. Politikacılar, oy maksimizasyonunu, bürokratlar rant kollamayı, seçmenler ise kişisel fayda maksimizasyonunu amaçlarlar. Bu yüzden, devletin ekonomik, politik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması gerekmektedir. Ayrıca, devletin vergi ve borç gibi eylemleri anayasa ile sınırlandırılmalıdır. Devlet, her daim kamu yararını gözetmeyebilir.

Bu teori, ekonomik anayasa kavramını ortaya atmıştır. Ekonomik anayasa, devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal kurallarla düzenlenmesi demektir. Bu da, tam olarak, devlet yetkilerinin anayasa ile düzenlenmesi ve sınırlanması demektir. Aksi takdirde, devlet giderek

³⁵ Paul Krugman (2007), “Who Was Milton Friedman?”, *New York Review of Books*, Cilt 54, Sayı: 2, s. 27.

³⁶ James M Buchanan (1975), “Public Finance and Public Choice”, *National Tax Journal*, Cilt 28, Sayı: 4, ss. 383-394.

büyüyecek, ekonomik ve politik yapı giderek yozlaşacak ve anti-demokratik bir yönetim biçimi oluşacaktır.³⁷

2.2. Devlet Müdahalesine Karşı Olan Liberal Görüşler

Piyasalara devlet müdahalesinin ekonomik krizlerle sonuçlandığı yıllarda, devleti tamamıyla yok sayan, ya da etkisini oldukça minimal düzeyde kabul eden liberal görüşler ortaya çıkmıştır. Genel olarak Liberteryenizm olarak adlandırılan Tablo 2’de de gösterilen bütün görüşler, devleti piyasaların gelişimi konusunda neredeyse bir engel olarak görür. Hatta tamamıyla devletsiz bir toplum hayal eden Anarko-kapitalizm ve Agorizm, Liberalizm’in Anarşizm’e kayan biçimleridirler.

Tablo 2. Devlet Müdahalesine Karşı olan Liberal Görüşler

Teori	Temsilcileri	Devlet Anlayışı	Temel Felsefesi
Liberteryenizm	Robert Nozick	Minimal Devlet	Gece bekçisi devlet, Güvenlik
Anarko-kapitalizm	Gustave de Molinari	Devletsiz Toplum	Bireyci Anarşizm
Agorizm	Samuel Edward Konkin	Devletsiz Toplum	Karşı Ekonomi

2.2.1. Liberteryenizm, Minimal Devlet ve Anarko-kapitalizm

Liberteryenizm, bireysel özgürlüklerin en iyi şekilde korunması ve gözetilmesi gerektiğini savunan bir liberal görüştür. Liberteryenler, bireysel özgürlüğe güçlü bir şekilde değer verirler ve bireysel özgürlüğün korunmasına çok önem verirler. Bireysel özgürlük ve özel mülkiyetin korunmasını desteklemenin yanında, eşcinseller gibi toplumun farklı gruplarının da eşit haklara sahip olmasını desteklerler. Sivil özgürlüklerin bir savunucusu olan bu görüş, sınırları kaldırmaktan yanadır.³⁸ Ayrıca her türlü askeri müdahale ve zorlamanın karşısındadırlar. İnsanların kişisel ve sosyal ilişkilerinde güçlü bireysel özgürlük hakları olduğu gibi, ekonomik ilişkilerinde de güçlü özgürlük haklarına sahip olduklarını öne sürerler. Bu nedenle, sözleşme ve takas özgürlüğü ve özel mülkiyet hakları çok ciddiye alınmaktadır. Bireyler, başkalarının özgürlük alanlarını sınırlandırmadıkları sürece, “*pür özgürlük*” onların hakkıdır. Bireylerin özgürlük alanını sınırlandıracak her türlü güç ve otorite tehlikelidir. Bu çerçevede, devlet, gücü elinde bulundurduğu için bireysel özgürlüklerin önündeki en büyük tehdittir.

³⁷Betül Hayrullahoğlu (2016), “Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Yerel Mali Özerklik”, *Journal of Management & Economics*, Cilt 23, Sayı: .2, s. 3.

³⁸ Randy Barnett (1998), *The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law*, Oxford: Clarendon Press, s. 12.

Devleti bireysel özgürlüklerin önünde bir engel olarak gören klasik liberaller ile liberteryenler arasındaki fark, Klasik Liberalizm’in “*sınırlı devlet*” anlayışını benimsemesi; Liberteryenizm’in ise “*minimal devlet*” anlayışını benimsemesidir. Her ikisi de devletin varlığını reddetmez; ancak devleti bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri önünde bir engel olarak görürler.

Liberteryenlerin de devlete olan bakış açılarını, öncülüğünü Robert Nozick’in yaptığı minimal “*Devlet Liberteryenizmi*” ve öncülüğünü Gustave de Molinari’nin yaptığı “*Anarko-kapitalizm*” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

Minimal devlet, mümkün olan en az yetkiye sahip bir devlet demektir. Bu terim, devletin görevlerinin daha fazla azaltılamayacak kadar az olduğu siyaset felsefesinde kullanılan bir terimdir.³⁹ Libertenyelere göre, devletin görevi sadece vatandaşların korunması ve gözetilmesi gibi güvenlik konusu ile ilgilidir. Bu minimal devlet anlayışı, Klasik Liberalizm’in savunduğu sınırlı devletten daha da sınırlıdır. *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserinde, Nozick, sadece minimal devlet anlayışının ahlaki olduğunu savunmuştur. Nozick, minimal bir devletle, esas olarak “*gece bekçisi*” olarak işlev gören, yetkileri yurttaşlarını şiddet, hırsızlık ve dolandırıcılığa karşı korumak için gerekli olanlarla sınırlı olan bir devleti tasvir eder. Nozick, devlete bu şekilde görev yükleyerek, anarşizmi çürütmeye çalışır. Nozick, vatandaşların ekonomik faaliyetlerini düzenlemek, refahı daha fazla eşitlik doğrultusunda yeniden dağıtmak ve eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetleri sağlamak gibi görevlerin bir devlet için vazgeçilmez görevler olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰

Buna karşın, Anarko-kapitalizm tamamıyla devletin varlığına ve meşruiyetine karşıdır.⁴¹ “*Devlete hayır Liberteryenizmi*” olarak da kabul edilen bu görüş, devletsiz bir toplumu hayal eder. Anarko-kapitalizm veya serbest piyasa anarşizmi (bireyci anarşizmin bir biçimi), Anarşizm’i kapitalizmle uzlaştırmaya çalışan devlet karşıtı bir görüştür. Devletin ortadan kaldırılmasını savunur; zorunlu vergilendirme yerine serbest piyasada gönüllü olarak finanse edilen kolluk kuvvetleri, mahkemeler, ulusal savunma ve diğer tüm güvenlik hizmetlerinin sağlanması, kişisel ve ekonomik faaliyetlerin tamamen serbest bırakılması ve kendi kendini düzenleyen bir piyasa öngörür. Anarko-kapitalistler, bireysel özgürlük ve refahı en üst düzeye çıkarmak için özel mülkiyetin (para, tüketim malları, toprak ve sermaye malları dahil) ve

³⁹ *Oxford Reference* (2022), “Minimal State”, Erişim Tarihi: 26.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.oxfordreference.com/search?q=minimal%20state>.

⁴⁰ Brian Duignan (2022), “Robert Nozick”, *Encyclopedia Britannica*, Erişim tarihi:19.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Nozick>.

⁴¹ Coşkun Can Aktan (2019), “Devlet Felsefesi: Eleştirel Düşünceler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 22, ss. 239-254.

hizmetlerin gönüllü ticaretine dayalı bir toplum hayal ederler; ancak aynı zamanda hayırseverlik gibi toplumsal düzenlemeleri de aynı şeyin parçası olarak görürler⁴². Özel (bireyselleştirilmiş/kamusal olmayan) mülkiyet hakkını ileri sürdükleri bilinse de, anarko-kapitalist bir toplumda devlet dışı ortak mülkiyet de var olabilir. Önemli olan, devletten yardım veya engelleme olmaksızın elde edilmesi ve aktarılmasıdır. Kökleri kapitalizme dayanan hayalî bir vizyondur; ancak gerçekleşmesi için hem insanların, hem de kurumların güç ve zorlamadan vazgeçmesi gerekir.

Bu görüşün öncülü olan Gustave de Molinari, güvenlik de dâhil olmak üzere herhangi bir mal veya hizmetin sağlanabileceği üç yol olduğuna dikkat çekmektedir. Birincisi, mal veya hizmet piyasası, zorunlu olarak tek bir sağlayıcı veya ayrıcalıklı sağlayıcılar grubuyla sınırlandırılabilir; bu, monarşiye tekabül eden tekeldir, İkincisi, piyasa bir bütün olarak toplum tarafından veya onun adına yönetilebilir; bu, endüstrinin fiilen kamuya ait olduğu komünizmdir. Üçüncüsü, piyasanın tam anlamıyla özgür olduğu anarşizmdir.⁴³

2.2.2. Agorizm ve Devlet

Agorizm adı verilen bir diğer radikal sağ ideoloji de devlet otoritesine tümüyle karşıdır. Politik ve ekonomik değişimi başarmak için, Agorizm, pratik politikadan kaçınır; hatta oy kullanmaktan kaçınır. Bu görüşün en önemli temsilcisi Samuel Edward Konkin'dir.⁴⁴ Konkin, Antik Yunan'dan esinlendiği “*agora*”nın, yani açık pazarın ilkelerinin uygulandığı Agorizm adı altında bir görüşü ortaya atmıştır. Agorizm, devlet müdahalesi ve zorlaması ile karakterize edilen egemen çerçevenin yasal kısıtlamalarına karşı çıkarak, “*karşı-ekonomi*” (*counter-economy*) kavramını ortaya atmıştır. Resmi olmayan ekonomik kurumlar ve girişimler inşa etmenin önemini vurgulayan agoristler, bu karşı-ekonomiyi, sınırsız, gönüllü mübadele ilkelerine dayalı özgür bir toplum inşa etme sürecinde, aynı anda hem devlet iktidarına meydan okuma, hem de ondan kaçınma yöntemi olarak şiddet içermeyen bir doğrudan eylem biçimi olarak görürler.⁴⁵ Karşı-ekonomi, zaten ekonomik ilişkileri boğmakta olan kuralların, düzenlemelerin ve ruhsatların hacmi göz önüne alındığında, neredeyse herkesin şu ya da bu şekilde, belki de tamamen farkında olmadan dâhil olduğu bir süreçtir. Tamamen gönüllü, karşılıklı yarar sağlayan ticareti yasaklamaya çalışan keyfi kurallara karşı çıkan agoristler,

⁴² *New World Encyclopedia* (2022), “Anarcho-capitalism”, Erişim Tarihi: 26.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Anarcho-capitalism&oldid=1054317>.

⁴³ David Hart (1981), “Gustave de Molinari and the Anti-statist Liberal Tradition”, *Journal of Libertarian Studies*, Cilt 3, Sayı: 5, ss. 99-434.

⁴⁴ Coşkun Can Aktan (2019), “Devlet Felsefesi: Eleştirel Düşünceler”, s. 250.

⁴⁵ Samuel Edward Konkin III (1995), “The last, whole introduction to agorism”, *The Agorist Quarterly*, Cilt 1, Sayı: 1, ss. 3-10.

Agorizm'in mevcut iktidar yapısına teslim olmak olarak gördüğü siyasi eyleme başvurmadan toplumu değiştirme girişiminde bulunurlar. Agoristler, adaylar yürüterek ve hükümet yapılarında ve kanun yapmada reform yapmaya teşebbüs ederek, liberteryenlerin siyasetin tuzağına düştüklerine inanırlar. Onlara göre, sadece doğru kişiyi seçerek veya doğru kanunu yürürlüğe koyarak özgürlüğü elde edebileceğimiz tam bir yanılıdır. Agoristler için, siyasetin süreçleri ve kurumları, değişmez bir şekilde yozlaşmış ve zorlayıcıdır. Böylece, Konkin, “devletçi araçlar, özellikle de siyasi partiler yoluyla özgür olmanın” imkânsız olduğunu savunmuştur. Konkin, bu görüşleri ile modern liberter hareketin gelişimindeki önemli şahsiyetler arasında yerini almıştır.

Sonuç

Kökenleri 17. yüzyıla, siyasi bir terim olarak kullanılması da 18. yüzyıla kadar uzanan liberal görüş, çok eski köklere sahip, ancak güncelliğini her daim koruyan bir siyaset felsefesi, bir kamu yönetimi görüşü ve bir Uluslararası İlişkiler teorisidir. Bilimselliğin, rasyonalizmin, özgürlüğün ve bireyselciliğin mutlak savunucusu olan bu görüş, demokrasi ve serbest ticaret gibi unsurların barışı getireceğini savunmuştur. Liberalizm, devlete karşı hep mesafeli bir görüş olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde dünyada var olan sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler Liberalizm'in devlete olan tavrında da değişikliklere neden olmuştur. Dünyada tarihsel süreçte yaşanan ekonomik krizler, her zaman devletin piyasaya olan müdahalesini arttırmıştır. Liberaller ise, devletin piyasaya müdahalesini her daim bireysel özgürlükler önünde engel olarak görmüşlerdir. Ancak Liberalizm'in devletle olan ilişkisi her daim aynı kalmamıştır. Bu bağlamda, liberal görüşler, devlet müdahalesini bir noktaya kadar gerekli görenler, ya da devletsiz bir toplumu düşleyenler olarak ikiye ayrılabilir.

Devlet müdahalesinin bir noktaya kadar gerekli olduğunu savunan liberaller için, devlet, toplum içinde rekabet halinde olan bireyleri uzlaştıran ve bireysel özgürlüklerin teminatını sağlayan bir yapıdır. Devlet, toplumun ihtiyacı olan adalet ve güvenliği sağlayacak, toplum da kendinden beklenen yükümlülükleri yerine getirecektir. Dolayısıyla, toplum ve devlet arasındaki uzlaşma çok önemlidir. Devleti yöneten siyasi iktidarın elindeki gücü kötüye kullanmasını engellemek için anayasanın varlığı elzemdir. Devlet, yeri geldiğinde sosyal refahı ve adaleti sağlamak için piyasaya müdahale edebilen bir yapı olarak, bireylerin mutluluğunu ve refahını ön planda tutmalıdır. Diğer taraftan, devletin piyasaya müdahalesinin piyasalar üzerinde olumsuz etkisi olduğuna inanan oldukça minimal bir devlet anlayışını benimseyen liberal görüşler, özgür bir toplum inşa etmenin yolunun devletin olmadığı bir toplumdan geçtiğini düşünürler.

Liberalizm, her ne kadar farklı türleri ortaya çıkmış ise de, özünde kendisini birey özgürlüğüne dayandıran ve bireyin kendini geliştirmesi için her türlü engelden uzak olması gerektiğine inanan bir görüştür. Bireyin sınırlanmasına neden olan her türlü devlet baskısına karşı bireyin tarafındadır. Anarşizm'e kayan liberal görüşler dışında, devletin varlığını kabul etmekte, toplumsal ilişkilerin kaçınılmazlığına inanmakta ve devleti bireysel özgürlüklerin teminatı olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can (2019), “Devlet Felsefesi: Eleştirel Düşünceler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 22, ss. 239-254.
- Barnett, Randy (1998), *The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Birler, Ömür (2014), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Ankara: Yordam Yayınları.
- Buchanan, James M. (1975), “Public Finance and Public Choice”, *National Tax Journal*, Cilt 28, Sayı: 4, ss. 383-394.
- *Cambridge Dictionary* (2022), “Meaning of Liberal in English”, Erişim Tarihi: 17.01.2022, Erişim Adresi: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/liberal>.
- Çetin, Halis (2001), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı: 1, ss. 219-237.
- Çetin, Ünsal (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı: 1, ss. 79-96.
- Duignan, Brian (2022), “Robert Nozick”, *Encyclopedia Britannica*, Erişim Tarihi: 19.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Nozick>.
- Erdoğan, Mustafa (2003), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözen, Ramazan (2016), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hart, David (1981), “Gustave de Molinari and the Anti-statist Liberal Tradition”, *Journal of Libertarian Studies*, Cilt 3, Sayı: 5, ss. 99-434.
- Hayrullahoğlu, Betül (2016), “Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Yerel Mali Özerklik”, *Journal of Management & Economics*, Cilt 23, Sayı: 2, ss. 337-351.
- Heywood Andrew (2011), *Küresel Siyaset*, 3. Baskı, Çev. Nasuh Uslu, Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood Andrew (2018), *Siyasi İdeolojiler*, 11. Baskı, Çev. Levent Köker, Ankara: BB101 Yayınları.
- Kalkan, Buğra (2017), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları.
- Kant, Immanuel (1992), *Perpetual Peace A Philosophical Essay*, Translated with an Introduction and Notes by M. Campbell Smith, Thoemmes Press.
- Keohane, Owen Robert (2002), *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Psychology Press.
- Konkin, Samuel Edward (1995), “The last, whole introduction to agorism”, *The Agorist Quaterly*, Cilt 1, Sayı: 1, ss. 3-10.
- Krugman, Paul (2007), “Who Was Milton Friedman?”, *New York Review of Books*, Cilt 54, Sayı: 2, ss. 27-30.
- Locke, John (2015), *The Second Treatise of Civil Government*, Canada: Broadview Press.
- Maliks, Reidar (2013), “Kant, the State, and Revolution”, *Kantian Review*, Cilt 18, Sayı: 1, ss. 29-47.

- *New World Encyclopedia* (2022), “Anarcho-capitalism”, Erişim Tarihi: 26.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Anarcho-capitalism&oldid=1054317>.
- Nozick, Robert (1974), *Anarchy, State and Utopia*, Princeton University Press.
- *Oxford Reference* (2022), “Minimal State”, Erişim Tarihi:26.01.2022, Erişim Adresi: <https://www.oxfordreference.com/search?q=minimal%20state>.
- Özmaden, Burak (2019), “Liberal Felsefenin Sosyal ve Siyasal Yönünden Eleştirisi”, *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 52-63.
- Ponting, Clive (2001), *World History: A New Perspective*, Random House.
- Rawls, John (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press.
- Smith, Adam (2011), *Milletlerin Zenginliği*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şaşman Kaylı, Derya (2016), “Neoliberalizmin Kadınlarla Dansına İlişkin Feminist Bir Okuma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 43, ss. 1322-1328.
- Taşkın, Yüksel (2016), *Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tayyar, Ayşegül & Çetin, Birol (2013), “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 1, ss. 107-120.
- Tuckness, Alex Scott (2002), “The Coherence of a Mind: John Locke and The Law of Nature”, *Journal of the History of Philosophy*, Cilt 37, Sayı: 1, ss. 73-90.
- Türkmenoğlu, Tuğçe (2004), “Jean Jacques Rousseau’da Özgürlük Sorunu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- W. Doyle, Michael (1983), “Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, *Philosophy & Public Affairs*, Sayı: 2, ss. 323-353.
- W. Doyle, Michael (2005), “Three Pillars of the Liberal Peace”, *American Political Science Review*, Cilt 99, Sayı: 3, ss. 463-466.